

עין יצחק

יוצא לאור ע"י
לאחים אור

פינת ההלכה השבועית
מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' שמיני-פרה תשע"ט | גליון מס' 129

כתיבה: הרב מרדכי גור | עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

האם אפשר לברך ברכת האילנות כבר בחודש אדר?

דעת הראשונים שלא דוקא בניסן | דעת הפוסקים להלכה | הויכוח בין בעלי הקבלה | פשט וקבלה - כיצד פוסקים? | קטן שיגדיל בחודש ניסן | זריזות וברוב עם | ברכת האילנות בשבת | האם גם נשים מברכות? | עדיפות לברך בגינות ובפרדסים | ברכה בחצר חבירו | ברכה על אילני סרק, לימון, אילנות מורכבים

הזוה"ק בספר פתח הדביר (ח"ב סי' רכו) כדברי מרן החיד"א, שעל פי הסוד ברכה זו שייכת רק לימי ניסן.

וכן הגאון רבי חיים פלאגי' - אב"ד באיזמיר - בספרו מועד לכל חי (סי' א אות ט) כתב שעל פי הסוד יברך ברכה זו דוקא בחודש ניסן. והוסיף (שם אות ו) שמנהג נכון לומר ברכה זו בעשרה, ובכוונה נכונה כראוי, ואחר כך יאמרו מזמור "הללויה הללו את ה' מן השמים", ויסיימו באמירת קדיש 'יהא שלמא', ויכוונו לעילוי נשמותיהם של המגולגלים בעצי השדה בדומם ובצומח.

אך בשו"ת עולת שמואל - לרבי שמואל קונפורטי, שהיה מקובל גדול, לפני כמאתיים עשרים שנה - (דף יז ע"א) כתב שגם על פי הסוד אין להקפיד לברך ברכת האילנות דוקא בחודש ניסן, אלא אף בחודש אדר או באייר, כל שהפרחים עדיין נמצאים מברכים עליהם, וכתב שכן דעת רבינו האריז"ל. הרי שאף לדעת בעלי הקבלה אין הדבר ברור.

הפוסקים המקילים

ומכל מקום כמה אחרונים פסקו כדברי הראשונים הנ"ל, שאפשר לברך ברכת האילנות גם בחודש אדר. כן כתב במחצית השקל (סי' רכו), וכן כתב בספר מאורי אור (חלק באר שבע, דף יב ע"א), ובשו"ת השיב משה (סי' ח) ועוד. ובספר בירך את אברהם - להגאון רבי אברהם פריסקו - (סוף סימן סה) כתב שבשנה מעוברת שיש לחוש שמא לא ישארו פרחי האילנות בניסן, פשוט שיברכו ברכת האילנות באדר.

פשט וקבלה - כיצד פוסקים?

גם הגאון רבי יוסף זכריה שטרן בשו"ת זכר יהוסף (סי' קצד) כתב שאפשר לברך גם בחודש אדר, כשיש פרחים, והוסיף שאף אם נאמר כדברי החיד"א שעל פי הקבלה צריך לברך דוקא בחודש ניסן, הרי כבר נודע דעת הפוסקים שבכל מקום שהקבלה חולקת עם הפוסקים, הלכה כדברי הפוסקים. ובפרט שאין להשיג כאן במה שלא הוזכר בספרי הקבלה הקדמונים המוחזקים להקראות בשם דברי קבלה. וכיוצא בזה כתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סוף סי' י) שהגם שהרמ"ז [-רבי משה זכותא] גדול כבודו, עטרה בראש כל אדם, מכל מקום נראה כי סודות שלא גילה רבינו האריז"ל שקיבל מפי אליהו זכור לטוב, באלו אמרו שלא לסמוך עליהם. ולכן אין מה לחוש ואפשר לברך גם בחודש אדר.

ובשדי חמד (מערכת ברכות סי' ב אות א) כתב שבהיות שאנו נגררים תמיד אחרי הוראות מרן החיד"א, על פי הכרעת המקובלים, וכמו שכתב בברכי יוסף (סי' מו ס"ק יא) ובשיורי ברכה (שם סק"ב), לכן נקטינן כדברי האריז"ל אפילו נגד מרן, שאילו ידע מרן שעל פי הקבלה צריך

שאלה: היוצאים בימים אלו רואים אילנות מאכל פורחים, כגון שקדיה. האם רשאים לברך ברכת האילנות כבר בחודש אדר, או שיש להמתין ולברך דוקא בחודש ניסן?

דעת הראשונים שלא דוקא בניסן

תשובה: בגמרא (ברכות מג ע"ב): "אמר רב יהודה, היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבליים, כלומר אילנות פורחים, וניצנים עולים, מברך: 'ברוך את ה' אלוקיני מלך העולם, שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם'. ונוסח זה מובא בדברי הרמב"ם (פ"י מהל' ברכות ה"ג), והטור והשולחן ערוך (או"ח סי' רכו).

ולכאורה היה נראה לומר שמה שאמרו בגמרא "בימי ניסן", הוא לאו דוקא בניסן, והוא הדין באדר או באייר, אלא שדיברו חכמים בהווה, שרוב האילנות פורחים בניסן, אבל אם הקדימו לחודש אדר, אפשר להקדים הברכה, וכן אם מאחרים לחודש אייר, אפשר לאחר הברכה. וכן כתב רבינו אברהם בר יצחק בספר האשכול - חמיו של הראב"ד בעל ההשגות - (עמוד סח) שלא דוקא בימי ניסן, אלא בכל זמן שרואה פרחי האילן בפעם ראשונה בשנה, מברך. וכן מבואר בחידושי הריטב"א (ראש השנה יא ע"א), בספר הרוקח (סי' שמג), כתב רבינו ירוחם (נתיב י"ג ח"ב), ספר צדה לדרך (מאמר א' סוף כלל ג), וכן דעת המרדכי (ברכות מג ע"ב סי' קמח) ועוד.

הפוסקים המחמירים

ואמנם הגאון רבי יעקב חגיז בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' כח) כתב שמלשון הגמרא "היוצא בימי ניסן", משמע שעל פרחי השקדים שממהרים לצאת הרבה קודם ניסן, אין לברך. וכדבריו מצינו שכתבו כמה אחרונים להחמיר בזה, שיש לברך דוקא בחודש ניסן, כמו בספר זכרנו לחיים (ח"א, מערכת ברכות אות יז), והביא שכן כתב בספר דברי מנחם (סי' רכו), וכן כתב בשו"ת שער שלמה (דף סח ע"ד).

הויכוח בין בעלי הקבלה

גם מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' רכו סק"ב) כתב ששמע שעל פי דרך האמת, כלומר דרך הקבלה, ברכה זו אינה נוהגת אלא בימי ניסן, ולא דוקא באילנות השקדים שממהרים באופן תמידי להוציא פרחים קודם ניסן, אלא אף בשאר אילנות שבמקרה לבלבו באדר, מברכים רק בחודש ניסן. ויש סמך לדבריו מהמבואר בזה הקדוש (פרשת בלק, דף קצו ע"ב) שהנשמות בעולם העליון משוטטות בימי ניסן בגינות ובפרדסים, ועל ידי הברכות הללו זוכות הן לעילוי נשמותיהן, ומתפללים על החיים אשר בעולם הזה. ומשמע שברכה זו נתקנה דוקא בימי ניסן. ולכן מזכירים בנוסח הברכה "וברא בו בריות טובות ואילנות טובות", לרמוז על נשמות הצדיקים. וכן הוכיח מדברי

לברך דוקא בניסן, וכיו"ב בשאר הלכות, גם הוא היה מורה כן, אם כן כל שכן כאן שדעת המקובלים שאין לברך בחודש אדר, שבודאי שנכון לומר 'שב ואל תעשה' - עדיף, וזה כלל גדול בדינו, 'ספק ברכות - להקל'.

אולם אין זה מוכרח, שבאמת כאן אינו נכנס בגדר 'ספק ברכות להקל', כי לדעת הפוסקים הראשונים בעלי הפשט, כאמור, אפשר לברך גם בחודש אדר ואייר. וכן הגאון רבי יוסף ידיד הלוי, בספרו ברכת יוסף (ח"א עמ' י"א), הביא דברי השדי חמד וכתב להשיג עליו מניין לו שאנו הולכים תמיד אחרי הכרעת מן החיד"א על פי דברי המקובלים, הרי הרבה אחרונים כתבו שהלכה כדעת בעלי הפשט, וכמו שכתב בשו"ת הרא"ם - לפני חמש מאות חמישים שנה - (סי' א), שו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' פ), מהרי"י אלגאזי בשו"ת שלמי צבור (דף רל"ב ע"ג) ועוד, שהולכים אחרי בעלי הפשט ולא אחרי המקובלים, ועוד, שכל זה שייך כשדברי רבינו האריז"ל ברורים נגד הפוסקים, בזה יש מקום לדון אחרי מי הולכים, אבל כאן שיש מחלוקת בדעת האריז"ל, ודאי שיש ללכת אחרי דברי הפוסקים, ולא שייך לומר בזה 'ספק ברכות להקל', מאחר שלא מצאנו לשום פוסק מהראשונים שיאמרו שיש לברך דוקא בחודש ניסן ולא באדר ואייר, וכתב שדברי שו"ת הלק"ט דעת יחיד הוא, ומסתבר שלא ראה דברי הראשונים הנ"ל, ולכן סיים, שנראה לדעתו שהבא לשאול מורים לו למעשה שאפשר לברך כבר בחודש אדר וכן בחודש אייר.

מסקנת ההלכה

והלכה למעשה, לכתחילה כדאי להמתין מלברך ברכת האילנות בחודש אדר, אלא דוקא בחודש ניסן, כדי לצאת ידי כל הדיעות, וכמו שכתב הראשון-לציון הגאון רבי בן-ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א או"ח סי' 1) שעניינו הרואות לרבותינו שבירושלים שהיו מדקדקים תמיד לברך ברכת האילנות בניסן דוקא, וטעמם ונימוקם עמם. וכן לכתחילה לא יאחר את הברכה לחודש אייר. אבל אם לא נזדמן לו לברך ברכת האילנות עד שיצא ניסן, רשאי לברך ברכת האילנות אף בחודש אייר, ולא יאבד ברכה יקרה זו מידו, ויסמוך על דברי רבותינו הראשונים והאחרונים שפסקו שניסן לאו דוקא, ובלבד שיהיו עדיין האילנות בפריחתם, ולא גדלו פירותיהם.

קטן שיגדיל בחודש ניסן

קטן שיגדיל ויעשה בר-מצוה במהלך חודש ניסן, לכתחילה עדיף שימתין מלברך ברכת האילנות עד שיגדל ויהיה בר-חיובא. וכן אף כשיגדל בתחילת אייר, ימתין מלברך ברכת האילנות עד אייר, באופן שיודע שימצא אילנות עם פרחים בתחילת אייר. ואם חושש שכבר לא ימצא אז אילנות עם פרחים, יברך לפני כן.

זריזות וברוב עם

זריזין מקדימין למצוות (פסחים ד ע"א), ולכן הרבה נוהגים לברך ברכת האילנות מיד בראש חודש ניסן, או למחרת. ומה טוב שיצטרפו עשרה לברך ברכת האילנות ברוב עם. והנכון הוא שאחד יברך הברכה בקול רם והשאר יאמרו אחריו בלחש, אך לא שיצאו ממנו ידי חובה מדין 'שומע כעונה', אלא יאמרו בעצמם.

ברכת האילנות בשבת

מותר לברך ברכת האילנות בשבת ויום טוב, ואין לנו לחוש ולגזור פן ישכח ויתלוש מפרחי האילנות בשבת, כי אין אנו גוזרים גזירות מדעתנו, כפי שכתב רב שר שלום גאון (תשובות הגאונים, שו"ת חמדה גנוזה סימן עז), הרא"ה (חידושי לכתובות ס ע"א) והרא"ש (פ"ב דשבת סימן כד) ועוד (ראה למון הראש"ל שליט"א בספרו שלחן המערכת ח"א ערך גזירות), שאפילו חכם גדול, אפילו יהיה גובהו כגובה ארזים, אין כח לגזור גזרות מדעתנו, ודי לנו במה שהתורה גזרה לנו ובמה שגזרו לנו רבותינו בשולחן ערוך, הפוסקים והגאונים. אי אפשר להוסיף דברים חדשים, ולכן מותר לברך ברכת האילנות בשבת ויום טוב.

יש שכתבו שעל פי הקבלה יש בזה חשש איסור בורר, שהוא בורר ניצוצי הקדושה, אבל אין לנו עסק בנסתרות ובעניני קבלה, ותמיד אנחנו הולכים לפי הפשט.

האם גם נשים מברכות?

גם הנשים תברכנה ברכת האילנות, (ואין צריך שתברכנה ברוב עם, אלא בכל הזדמנות שהיא), ואין ברכה זו נחשבת כמצוה שהזמן גרמא, שחכמים לא קבעו זמן לברכה, ומה שמברכים ברכת האילנות בתקופה זו, אינו מפני זמן ותאריך מסויים בשנה, אלא מפני המציאות שאז האילנות פורחים. ולכן אף הנשים הספרדיות - שבדרך כלל אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא - תברכנה ברכה זו, וכל שכן האשכנזיות.

עדיפות לברך בגינות ובפרדסים

טוב לברך ברכת האילנות על אילנות הנוטעים בגינות ובפרדסים שמחוץ לעיר, אך אין זה מעכב, ולכן אם קשה לו לצאת מחמת טירדא או חולשה, וכל שכן מפני חשש ביטול תורה, שהוא יושב ולומד וכותב, אינו צריך ליבטל מלימודו עבור כך, ויכול לברך ברכת האילנות גם על אילנות שנמצאים בתוך העיר.

ברכת האילנות שבחצר חבירו

הרואה אילנות מבלבין בחצר גינת חבירו, יכול לעמוד ולברך מפתח החצר, כל שרואה את האילנות (ואין בכך משום היזק ראייה, ע"י תורת חיים סי' רכו סק"ו), ואינו חייב להיכנס. אלא אם כן קיבל רשות מחבירו להיכנס לחצרו, וכן אם ידוע שאינו מקפיד בכך, כגון שמברכים שם בכל שנה ברכת האילנות, עדיף שיכנס לחצר לברך קרוב לאילנות.

ברכה על אילני סרק

אין לברך ברכת האילנות אלא על אילנות של מאכל כשיש בהם פרחים, אבל על אילני סרק שאינם מוציאים פירות, אפילו יש שם פרחים, אין לברך עליהם. אולם מי שטעה ובירך ברכת האילנות על אילני סרק, שוב לא יחזור לברך על אילני מאכל.

עץ לימון

אילן של לימון, אפשר לברך עליו ברכת האילנות כשמוציא פרחים, ואפילו שאין הלימון עשוי לאכילה בפני עצמו, אלא להטעים המאכלים וכדו', מכל מקום כיון שראוי לאוכלו על ידי שימתקו וכדו', אפשר לברך עליו אפילו לכתחילה.

אילני כמה מיני פירות

אפשר לברך ברכת האילנות כשיש כמה אילנות ממין אחד, ואין צריך שיהיו אילנות מכמה מיני פירות שונים, ומכל מקום המברך על מיני אילנות הרבה, הרי זה משובח. ואם אינו מוצא שני אילנות של מאכל, ויש לפניו רק אילן אחד של עץ מאכל, וחושש שאחר כך ישכח לברך, יכול לסמוך על הפוסקים המקילים בזה, ורשאי לברך ברכת האילנות על אילן אחד.

אילנות מורכבים

אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, יש בזה מחלוקת הפוסקים. יש אומרים שאין לברך עליהם ברכת האילנות, שהרי קיומם הוא נגד רצון הבורא, שאסר להרכיב אילן באילן (ויקרא יט יט, ועיי' קידושין לט ע"א וערכין ו ע"א), ולכן אין לברך ולהודות לה' על כך. אך יש חולקים ואומרים שהברכה היא על כללות הבריאה, שברא אילנות טובות להנות בהם בני אדם, ואין הברכה דוקא על אילן זה, ולכן יכול לברך אף על אילנות מורכבים. והרוצה לסמוך על הסברא השניה ולברך עליהם, אין למחות בידו, אבל מכל מקום הבא לשאול מורים לו שלא יברך. ומיהו סתם אילנות אין לחוש בהם שמא הם מורכבים, ומותר לברך עליהם ברכת האילנות בלא כל חשש, שהולכים אחר הרוב, ורוב אילני מאכל אינם מורכבים.